

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 3013
Araştırma ve Eğitim Genel Mùdùrlùđù Yayınları : 342
Sùreli Yayınlar Dizisi : 42

TÜRK HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI 2000

Ankara - 2004

ARTVIN'İN BAZI YERLERİNDE HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ UYGULAMALARI

Ayşe AKMAN*

"O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece
Ama yılın çarkı durmaz döner,
Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte"

Hesiodos

Araştırma Alanı Artvin:

İ.Ö. tarihlerde Coroksi, Çorok, Kolkis gibi adlar almış olan Artvin'de, yerleşmiş oldukları kesin olarak belgelenebilen ilk halk Hurrilerdir. Ancak Ardahan il sınırları içinde bulunan Çıldır Gölü çevresinde 1944 yılında yapılan kazılarda yöre tarihinin Cilalı Taş Devri'yle başladığı ortaya konmuştur.

İ.Ö. 720 yılında Doğu Avrupa'dan gelen Kimmerlerin, İ.Ö. 680 yılında ise İskitlerin akınına uğramış olan Artvin'de dinsel yapı, devlet düzeni ve gelenekler açısından önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle İ.Ö. 149 yılında yöreyi Arsaklıların istilası, Hıristiyan kültürünün etkilerini arttırmıştır. XI. yüzyılda yöreye Türklerin gelmesinden önce çok farklı halkların kültürlerinin etkili olduğu Artvin'de Hurrilerden başlayarak Helen, Roma, Pers, Arap kültürlerinin yansımaları görülmüştür.

Yazılı tarih metinlerinde İ.S. 200 yıllarından sonra yer almaya başlayan Artvin'de o zamanlardan itibaren yapılmaya başlanan bakır işçiliği, daha sonra da bir bakır kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Artvin XIII. yüzyıldan sonra Gürcistan olarak da adlandırılmıştır. Bu dönemde ilde ağırlıklı olarak Kıpçaklı Ortodoks Türkler yaşıyor, etrafta ise Türkmenler ve Çepniler bulunuyordu. Osmanlı egemenliğindeki kararlılık ortamı içinde Türk, Laz, Ermeni, Gürcü ve kürt halkları yörede yaşamlarını ve kültürlerini sürdürme imkanı bulmuşlardır. XIX. Yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşları sırasında ise Artvin daha çok askeri anlamda önem kazanmıştır.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

Karadeniz Bölgesi'nin doğu ucunda yer alan Artvin, kuzeydoğudan Ardahan, güneydoğudan ve güneyden Erzurum, batıdan Rize illeriyle, kuzeybatıdan Karadeniz'le çevrili, kuzeyden Gürcistan Cumhuriyeti'ne komşu bir ilimizdir. Ülkemizin yüzölçümü ve nüfus bakımından küçük illerinden biri olan Artvin, merkez ilçesinin yanı sıra Şavşat, Ardanuç, Arhavi, Hopa, Borçka, Yusufeli ve Murgul olmak üzere yedi ilçeye sahiptir.

Artvin toprakları genellikle sarp ve geçit vermeyen dağlardan oluşmaktadır. Bu dağlar, bazen genişleyip bazen daralan Çoruh Nehri'nin iki bölüme ayırdığı vadilerde bulunurlar. Dağların son derece dik olmaları, geniş vadi oluşumlarını engellemiş ve dolayısıyla tarıma elverişli toprakların azalmasına neden olmuştur.

Artvin ve çevresinde tipik Doğu Karadeniz iklimi hakimdir. Kıyı kesimleri (Arhavi ve Hopa) ılık ve yağışlı, iç kesimlerde ise kışlar sert ve yazlar ılık geçer.

Artvin'de tarımsal üretimi neredeyse imkansız hale getiren doğal yapı nedeniyle, insanlar daha çok hayvancılık, ticaret ve balıkçılığa yönelmişlerdir. Aynı coğrafi yapı nedeniyle, köy yerleşimleri de oldukça dağınık ve birbirinden daha kopuk durumdadır.

Yörede iklim ve toprak yapısı her çeşit sebze tarımına elverişlidir. Ancak fasulye, lahana ve soğan dışındaki sebzeler son dönemde yetiştirilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni halkın sebze gereksinimini etrafta doğal olarak yetişen otlardan sağlamasıdır. Hayvansal besinlerden büyük bir bölümü yaylaya çıkıldığında hazırlanır. Yaylada süt ve süt ürünlerinden hazırlanan kışlık besinlere "ağartı" adı verilir.¹

GİRİŞ

Takvim, Arapça "kavm" ve "kıyam" sözcüklerinden türetilmiş olup yanlış düzeltmek, işleri yoluna koymak anlamına gelmektedir (GÜVENÇ 2000: 85). Zamanı işaretlemek ve işlerin düzenli olmasını sağlamak üzere ortaya çıkan takvimler, daha sonra kültürel yapıyı da şekillendirmiş ve ondan etkilenmiştir.

Tarih boyunca çeşitli kültürler ortaya çıkmış ve bu kültürlerin her birinin kendine özgü takvimleri olmuştur. Bu takvimler zaman içerisinde kültürel birikimin artmasıyla farklı anlamlar kazanmışlardır.

Günlük yaşamda gerek değişen doğal olayların gözlenmesi, gerekse insanların kendi davranışlarındaki farklılıklar, bunların belirli bir sıraya konması gereksinimi takvimlerin ortaya çıkmasındaki itici gücü oluşturmuştur.

¹ Bu bilgiler için bkz. Yurt Ansiklopedisi, 2. cilt, s. 942-944.

Tarihsel dönemler boyunca insanlar güneşi, ayı, yıldızları, yağmuru ve şimşeği korkuyla gözlemlemişler; ancak belli bir zaman sonra doğal olaylardaki düzenliliği keşfetmişlerdir. Daha sonraki zamanlarda tarımsal faaliyetlerin ortaya çıkması da takvimin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik nedenlerin yanı sıra toplumsal yaşamın çeşitlenmesiyle kimi toplumsal ve dini etmenlerin de takvime yansıdığı görülmüştür.

Eski çağlardan itibaren bazen ayın hareketlerini, bazen de güneşin durumunu esas alan çok farklı takvimler kullanılmış ve bunlar arasında uzun zaman fikir birliği sağlanamamıştır. Son olarak diğerlerine oranla daha kesin hesaplara dayanan Gregoryen takvimi tüm dünyada kabul edilmiştir.

Ülkemizde de resmen yürürlükte olan Gregoryen takvimi devlet işleyişinde esas alınmaktadır. Ancak dinsel konularda ayın şekilleriyle bağlantılı olan Hicri takvim geçerlidir. Kandiller, oruç, hac, dini bayramlar Hicri takvim gereğince yerine getirilmektedir.

Halk takvimi ise, uzun süreli deneyimlerle ortaya çıkan, zamanı bilinen şekilden daha farklı noktalarla belirleyen ve bunlara yerel anlamlar yükleyen bir takvimdir. Bu zaman dilimleri uzun süreler içerisinde kimi geleneksel uygulamalarla zengin bir kültürel görünüme sahip olmuşlardır (ERGİNER 1984: 22).

Bu çalışma Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından Artvin İli'nde, 24 Ağustos- 6 Eylül 1998 tarihleri arasında ve 24 Mayıs- 6 Haziran 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilen alan araştırmaları sırasında derlenen bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

Artvin İli Şavşat İlçesi'ne bağlı Meydancık Beldesi ve Meşeli Köyü'nde, Merkez'e bağlı Oruçlu Köyü'nde, Ardanuç İlçesi Aydın Köyü'nde Güleş Köyü'nde ve Kutlu Köyü'nde, Yusufeli İlçe Merkezi'nde ve Tekkale Köyü'nde yapılan alan araştırmalarında yörenin halk takvimi ve meteorolojisi uygulamaları, mevsimlik kutlamalar konusunda kaynak kişilerle görüşülerek bilgi alınmıştır. Bu bilgiler Uher marka ses kayıt cihazıyla makara bantlara kaydedilmiş, daha sonra bu bantlar deşifre edilmiş ve yazıya aktarılmıştır.

Saatle İlgili Kavramlar:

Son 25- 30 yıl boyunca saatin ve takvimin yaygın olarak kullanılmasına rağmen yörede eskiden kullanılan zaman belirleme biçimleri halen geçerliliğini korumaktadır. Sabahın olduğu horoz ötmesinden anlaşılmaktadır. Özellikle

Ramazan Ayı boyunca sahur vaktinin horoz ötüşüne göre belirlenmesi yaygındır. Bu durumu kaynak kişi şöyle anlatmaktadır:

“Sabahın olduğu horozun ötmesinden anlaşılır. 1. horoz ötünce sabaha iki saat var, ikinci horoz ötünce bir saat var, üçüncü horoz ötünce sabah olmuş demektir. Eğer Ramazansa ikinci horoz ötünce yemek yenmez” (Yusufeli, Merkez).

“Sabaha 1-2 saat kala horoz beş-altı kere öter. Sahura kalkarken de horozla kalkılır. Sabah kalkardık kible tarafı ağarmış olur, o zaman sabah namazını kılardık. Bir de sabahları kiblede sabah yıldızı doğar. Sabah yıldızı çıktı mı yemek yenmez artık, o çok güzel ateşli bir yıldızdır artık” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“İnsanın ruhu tebdil eder. Sabah çocuk kuşu öter, siyah kanatları vardır, horoz öter, sabah yıldızı doğar, ondan bilirsin” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Sabahın olduğu horozun ötmesinden, şafağın atmasından belli olur. Sabah yıldızı doğduktan biraz sonra sabah olur” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Sabahın olduğu genellikle horozun ötüşünden anlaşılmaktadır. Özellikle namaz kılan kişiler horoz ötmesini takip ederek sabah namazına kalkmaktadır. Dini bir vecibe olarak yerine getirilen Ramazan Ayındaki oruç sırasında sahur kalkarken de horoz sesi duyulmaya çalışılmaktadır.

Öğle, ikindi ve akşam vakitleri de güneşin durumuna göre belirlenmekte ve ev dışında bulunuluyorsa, ezan sesini duymak da mümkün olmuyorsa, namaz kılmak için zamanın bilinmesi önemli olmaktadır. Bu durum kaynak kişi tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Öğlen olduğu güneşten anlaşılır. Güneşin altında durdun mu gölgen böyle önüne gelecek, sağında solunda olmayacak, tam önünde duracak. İkindide bakarsın güneş akıyor dağlardaysa ikindi namazını kılarınsın. Zaten hava kararınca da akşam namazını kılarınsın” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Namaza devam edince öğlenin olduğunu kalbin sana söyler. Kibleye namaza durur gibi durup güneşe bakarsın, sağ gözünün üstüne devirdi mi öğle olmuştur. Güneş karşıda bir asan var, onun başına çıkınca ikindi olmuş demektir. Akşam vakti oldu gariplenir dünya ondan biliriz, biraz karanlık olur. Güneşe bakarsın biraz ayazısa kuşluk vakti olur”(Yusufeli, Tekkale Köyü).

“İkindi zamanı gölgeler birbirine kavuşmuş olur. Şafak düşer, güneş iner o zaman da akşam olur. Akşam olduktan sonra belli bir zaman geçince de yatsı olmuş demektir”(Ardanuç, Aydın Köyü).

Bunların dışında yörede bilinen ve özellikle takip edilen bir zaman da “gün artım zamanı” olarak adlandırılmaktadır. Bu zaman sabah güneşin doğuşu ile öğle zamanının tam ortasına denk gelen zamandır. Özellikle düğünlerde gelinin kız evinden alınması tam “gün artım zamanı”nda olmalıdır. Gelin alma işinin zaman olarak daha sonraya kalması uğursuzluk olarak nitelendirilir.

Günle İlgili Kavramlar:

Artvin İli yerel takviminde günler miladi takvimdeki adlandırmaya uygun olarak adlandırılmıştır. Bir hafta yedi günden oluşmakta ve haftanın ilk günü genel olarak pazartesi olarak bilinmektedir. Ancak farklı bir şekilde haftanın Cuma gününden başladığı da ifade edilmiştir. Yalnız Perşembe günü Cuma Akşamı olarak bilinmektedir. “Haftanın günlerini nasıl adlandırırsınız” sorusuna kaynak kişi şöyle yanıt vermiştir :

“Aynı böyle, Pazartesi, Salı, Çarşamba diye. Perşembeye Cuma Akşamı derdik. Evveli Cumadan başladık haftayı saymaya Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı, Çarşamba, Cuma akşamı, Cuma. Cuma günleri biz mezraya giderdik, adamlarımız Cuma namazı kılmaya gelirdi” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

Günlük yaşam içerisinde yapılması gereken işler, başlangıçlar ve sosyal yaşamın gereklerini yerine getirirken de günler önem taşımaktadır. Hangi günlerde nelerin yapılacağı ve nelerden kaçınılacağı uzun zaman süreci sonunda tecrübelerle öğrenilmiş ve sonraki kuşaklara aktarılmıştır. “Hangi günlerde işe başlamak hayırlıdır” sorusuna ise şu yanıtlar alınmıştır:

“Salı günü işe başlamak uğursuzluk sayılır. Salı günü asma budarsan tek sürmez çift sürer, o da iyi olmaz” (Yusufeli, Merkez).

“Salı günü işe başlarsan işin ilerlemez, sallanır. Salı günü çamaşır yıkanmaz. Salı günü nakız gündür, peygamberin yasakladığı bir gündür. Fadime Anamız çocuğa hastalanmış ebe bulamamış, sonradan ebe bulunmuş. Benim günümde çamaşır yıkamasınlar, işe gitmesinler iyi gelmez demiş. Bazılarına Salı günü iyi gelir, bazılarına da iyi gelmez. Büyüklerimiz Salı günü hiçbir iş yaptırmazlardı. İlk iş Salı günü yapılmaz, ya tarla olsun, ya çayır olsun, ya orak olsun ilk günü gitmezler” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Başka bir yerde ise Fatma Anayla ilgili farklı bir anlatım tespit edilmiştir:

“Fatma Anamız Cumartesi günü doğum yapmış, kimse gitmemiş yanına. Herkes dere kenarına gidip çamaşır yıkamış. O da benim kullarıma Cumartesi günü çamaşır yıkamak haram olsun demiş. Bu yüzden Cumartesi gününü iyi saymazlar”(Merkez, Oruçlu Köyü).

“Ama bir şey açılıp yenecekse Salı günü açılır ki, bereketli olsun uzun dayansın”(Ardanuç, Aydın Köyü).

“Bize Salı günü iyi gelir. Ekin biçecek Salı günü başlar. Biz bunu kendimiz sınıdık, köy olarak değil. Biz rençberiz Salı günü biçerdik, harman döğerdik, tarla sürerdik, şimdi de fasulye, patates ekiyoruz”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Çarşamba gününü uğursuz sayarız, eskiler öyle derdi :

Çarşambayım pazarım

Baca baca gezerim

Ya saçların üzerim

Ya kardeşin ezerim”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Pazar günü pek iş yapmayız, Salı gününü uğursuz sayarız. Adetli olduğun zaman üstünü Cuma günü yıkamayacaksın” (Ardanuç, Kutlu Köyü).

“Çarşambayla Pazar gününü iyi saymazlar. Cuma günü çamaşır yıkanmaz. Yedi cumada bir adamın üstünü yıkadın mı o adam ölmüş derler. Cuma günü ibadet günüdür” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Cuma akşamı (Perşembe) işe başlamak iyidir, Cuma günü iş yapmak haramdır, Çarşamba günü ağaç dikilmez” (Yusufeli, Merkez).

“Perşembe ve Pazar günleri uğurlu günlerdir. Dünya Pazar günü kurulmuştur, Pazar da iyi gündür. Salı günü sallanır” (Merkez, Oruçlu Köyü), (Şavşat, Meydancık Beldesi).

“Burada Cuma akşamı (Perşembe), Pazartesi menşur sayarlar. Eskiden öyleydi şimdi buna bakmıyorlar. Tarlaya tohum atacağız, Pazartesi günle Cuma akşamını takip ederiz. Cuma günü öküze haramdır. Onun belinin üç kuşağı varmış, belinin kuşağının ikisini açmışlar da birisini açmamışlar. Sahibi onu Cuma günü koşar diye Allah onun kuşağının birini açmamıştır. Cuma günü koşarsa kuşağının biri üzerinde olsun diye. Cuma günü öküz koşarsan dolu vurur, ekini döker” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Tarlayı Cuma günü ekeriz, pazartesi günü ekeriz ikisi de hayırlı gündür. Ekim yaparken abdest alırsın, tohumun içine meyve katarız, ceviz gibi bir şey katarız. Elma olabilir, şeker olabilir bol olsun yıl tatlı geçsin diye bunları katarız” (Ardanuç, Kutlu Köyü).

“Cuma günü tohum ekilmez. Tohum ekerken “eken deli veren gani” denir”(Yusufeli, Merkez).

“Çarşamba ve Pazar günleri evden süt veya yoğurt ödünç vermek hayvana iyi gelmez” (Merkez, Oruçlu Köyü).

Haftanın hangi günlerinde işe başlanmasının daha iyi olacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Günlerle ilgili inançların temelinde dinsel yapının etkili olduğu görülmektedir. İslam dininin gereklerinden biri olan Cuma namazı nedeniyle, Cuma günü özel bir gün olmaktadır. Genellikle Cuma günü ibadet günü olarak değerlendirilmekte, Cuma Akşamı yani Perşembe günü büyük çoğunlukla uğurlu gün olarak kabul edilmektedir. Salı gününe yüklenen olumsuz anlamda da yine dinsel bir etkinin olduğunu söylemek mümkündür. Salı günü İstanbul’un Türkler tarafından fethedildiği gün olduğundan Hıristiyanlar tarafından uğursuz gün ilan edilmiş ve bu durum kültürel etkileşim sonucu genel kabul görmüştür (EYÜBOĞLU 1998 : 75).

Günlere özel anlamlar yüklenmesi yalnız tarımsal faaliyetlerde ve günlük işlerde değil, toplumun bütününe ilgilendiren evlenme törenlerinde de söz konusu olmaktadır. Evliliğin ilk aşaması olan “elçiliğe gitmek” olarak adlandırılan kız istemeye giderken, söz kesme, nişan değişimi, haftalık götürme gibi adlar verilen nişan yapılırken Cuma akşamı yani Perşembe günü gitmeye özen gösterilir. Düğünler de genellikle ya Perşembe günü başlayıp Pazartesi günü bitmekte, ya da Pazartesi günü başlayıp Perşembe günü sona ermektedir. Evliliğin en başından itibaren hayırlı uğurlu olması, düzgün gitmesi için düğün töreninin hayırlı günlerde yapılması gerekli görülür.

Yerel Takvimde Ayların Adlandırılışı:

Yörede takvimle ilgili iki türlü hesabın olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki “ay hesabı” olarak adlandırılmakta ve gökteki ayın durumuna göre yapılmaktadır. İkincisi ise yörede “gün hesabı” ya da “hükümet hesabı” olarak bilinen, yürürlükteki miladi takvimdir.

Araştırmamız sırasında karşılaşmadığımız, ancak bir kaynakta yörede olduğu belirtilen başka bir hesap adı da “Kayaoğlu hesabı”dır. Yörede Kayaoğlu lakabıyla tanınan kişi, Ardanuç İlçesi’nin Hisarlı (Petoban) Köyü’nde yaşamış, okumamış ama tecrübeler ışığında yöredeki bilgilerle halk takvimi ve meteorolojisi konusunda bir bilgi sistemi oluşturmuştur. Kayaoğlu hesabına göre, rüzgarların esiş biçimlerini ve yönlerini, kuşların, böceklerin, keçilerin hava durumuna göre hareketlerini, bitkilerin canlanma ve olgunlaşma dönemlerini, hayvanların hangi hava şartlarında otlatılacağını, yaylaya çıkma ve yayladan dönme zamanlarını

bilmek mümkün olabilmektedir. Özellikle Ardanuç ve civarında uzun zamanlar boyunca bu takvimin kullanıldığı ifade edilmektedir (ÜNSAL 1999:394).

Başka bir kaynakta ise yörede daha önce Türkler tarafından kullanılmış olan 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nin bilindiği şu ifadeden anlaşılmaktadır:

“Her gelen yeni yılın bir hayvan üzerine durduğuna inanılır ve her gelen yeni yıl hangi hayvan üzerineyse o yılın bolluk mu, kıtlık mı, yağmurlu mu, kurak mı olacağına; yıl içinde iyi, kötü ne gibi olayların zuhur edeceği üzerinde değerlendirmeler yapılır. Bu hayvanlar ise : sıçan, öküz, kaplan, tavşan, balık, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, it ve domuzdur”(TOKDEMİR 1993: 260).

Yukarıda günleri incelerken de gördüğümüz gibi yöreye özgü takvimde günlerin adlandırılışında –Perşembe günü hariç- herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak ayların adlandırılmasında tarımsal ve ekonomik faaliyetlerin durumuna uygun olarak farklı bir tanımlama söz konusudur. Çalışmanın yapıldığı yerleşim birimleri arasında ayların adlandırılışında benzerlikler bulunmakla birlikte her yerde değişik isimler mevcuttur. Yöre takviminde aylar şöyle sıralanmaktadır:

Yusufeli İlçesi, Tekkale Köyü

Ocak	Zemheri
Şubat	Gücük
Mart	
Nisan	Abril
Mayıs	Kelahoş
Haziran	Vartevor
Temmuz	
Ağustos	
Eylül	
Ekim	Koç ayı
Kasım	
Aralık	Karakış

Yusufeli Merkez

Ocak	Karakış
Şubat	Gücük
Mart	Mart
Nisan	Abril
Mayıs	
Haziran	Kiraz ayı
Temmuz	Ortayaz
Ağustos	Ahıryaz
Eylül	Kaos
Ekim	Koç ayı
Kasım	
Aralık	

Savşat İlçesi, Meşeli Köyü

Ocak	
Şubat	Gücük
Mart	
Nisan	Abril
Mayıs	Kiraz ayı
Haziran	Çürük ayı
Temmuz	Çayır ayı
Ağustos	Harman ayı
Eylül	Kaos
Ekim	Koç ayı
Kasım	Karakış
Aralık	Zemheri

Ardanuç İlçesi, Aydın Köyü

Ocak	Zemheri
Şubat	Gücük
Mart	
Nisan	Abril
Mayıs	Ağlayan ay
Haziran	Kiraz ayı
Temmuz	Orak ayı
Ağustos	Çürük ayı
Eylül	
Ekim	Koç ayı
Kasım	
Aralık	Karakış

Başka bir kaynakta ise yöre takviminde ayların farklı isimlendirilmeleri şöyle belirtilmektedir:

- “Ocak >>> Zemheri
Şubat >>> Gücük/küçük ay
Mart >>> Mart/döltöküm ay/oğlak ay
Nisan >>>Abril/April
Mayıs >>>Yağmur ay
Haziran >>>Kirez ay
Temmuz >>>Orağ ay/çayır ay
Ağustos >>>Çürük ay/harman ay
Eylül >>> Kağos ay/bağrum ay
Ekim >>> Güz ay/ekim ay
Kasım >>> Koç ay/gazel ay
Aralık >>> Karakış” (TOKDEMİR 1993 : 259)

Çalışma sırasında “ayların isimlerini neden böyle farklı söylüyorsunuz” sorusuna kaynak kişi şöyle yanıt vermiştir:

“Haziran’a kiraz ayı derler, o zaman kirazlar yetişir. Ondan sonra da çürük ayı gelir. Eskiden doktor falan yokmuş, millet hastalığa tutulmuş, çok sıcak olmuş, ondan çürük ayı demişler. Onun peşine de çayır ayı gelir, o ayda çayırlar biçilir. Harman ayında da harmanlar dövülmüş. Kaos Ayı, güz ayı bu ayda cevizler dökülür. Koç ayı deyince dağlara kar yağar. Bu ayda da davara koçları katarlarmış” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Sekizinci ayın 15- 16’sı gibi o günlere de sel ayı deriz. Sel götürecek şeylerin varsa toplayacaksın”(Yusufeli, Merkez).

Bu hesaplama göre,

Kış Ayları: Zemheri (Aralık), Ocak Ayı ve Gücük Ayı (Şubat)

Bahar Ayları : Mart, Abril (Nisan) ve Mayıs

Yaz Ayları : Kiraz Ayı (Haziran), Çürük Ayı (Temmuz) ve Çayır Ayı (Ağustos)

Güz Ayları : Kaos Ayı (Eylül), Koç Ayı (Ekim) ve Karakış (Kasım)

Yerel Takvimde Yılın Bölümlenmesi, Belirli Günler ve

Konuyla İlgili Anlatılar:

Artvin’in araştırma yapılan yerlerinde bir yılın on iki aydan oluştuğu ve yıla, yıl veya sene adının verildiğine dair bilgiler verilmiştir. Bir yılda dört mevsim vardır ve mevsimler içindeki aylar da yaz ayları, kış ayları, güz ayları, bahar ayları gibi isimler almaktadır. Bu bölümlenme yaygın tarımsal uğraşlara bağlı olarak kendini göstermektedir.

“Kış ayları Koç ayından başlarız, burada Koç ayında kar yağar, Koç ayı bir, Karakış iki, Zemheri üç, Gücük, Mart, Abril beşinde artık buralara yaz gelir”, “Mart, Abril, Mayıs üç aydır bahar. Yaz ayları da Kiraz ayı, Çürük ayı, Çayır ayı yaz ayları da bunlar. Harman ayı, Kaos Ayı, Koç Ayı güz ayları da bunlar. Kaos Ayı Harman Ayı’ndan sonra. Kaos Ayı Güz Ayı’dır elmalar, armutlar, cevizler yetişir. Koç Ayı’nda bütün işlerin bitmesi lazım, çünkü o zaman kar yağar. Koç Ayı’ndan sonra karakış gelir ” (Şavşat, Meşeli Köyü).

Bir yıl içerisindeki bu bölümlenme dışında yerel takvim doğrultusunda bilinen ve “çok hesaplı gün” ya da “menşur hesap” olarak adlandırılan günler vardır. Bunlar “cemile” olarak adlandırılan Cemreler, Kocakarı Soğukları, Mart dokuzu,

April Beşi, Mayıs yedisi, Gündönümü olarak bilinen günlerdir. Bu bölümde yörede bulunan kişilerin takip ettiği bu günlerin hangi tarihlerde olduğu, yöre için ifade ettiği anlam ve bu günlere dair anlatılara yer verilecektir.

Cemreler:

Genellikle Şubat ayında olduğu bilinen, ancak tam tarihi verilemeyen, uzun kışın ardından havaların ısınmaya başladığı günlere cemrelerin düşmesi adı verilir. Yörede konuyla ilgili kaynak kişilerin anlatımı şöyledir:

“Gücüğün 7’si oldu mu gün hesabı cemile havaya düşer, yedi gün havada durur, yedi gün sonra buza iner, yedi gün de buzda durur, yedi gün sonra da toprağa iner, toprakta yedi gün kalınca ay da biter. Bunlar hep yazın işaretleri...Cemile sinektir, o sinek sıcaklık edince havaya inermiş, ordan buza inermiş, ordan toprağa inermiş” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Şubatın birinci haftasında birinci cemile düşer, ikinci haftasında ikinci cemile, üçüncü haftasında üçüncü cemile düşer. İlkinde havaya düşer, sonra suya düşer, en sonra da “yer göğe destur deriz”. Ondan böyle ufacık bir sinek gelir, cemilenin düştüğü ordan belli olur. Biz ona cemile sineği deriz . Cemile sineğini görürsek o sene işlerin iyi gideceğine inanırız” (Yusufeli Merkez).

“Cemileler Martta düşer, yedi gün havada kalır, yedi gün buzda, yedi gün toprakta kalır. Cemileler düşünce -artık toprağa izin veriliyor- deriz. Baharın geldiğini böyle anlarız. Cemile sinektir, evin duvarlarına sinekler konunca bahar geldiği anlaşılır” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Kocakarı Soğukları:

Kocakarı soğukları yerel takvimde genellikle cemrelerin düşmesinden sonra Şubat ayında olduğu bilinen, tam olarak tarihi verilemeyen soğuk günlere verilen addır. Havanın belirgin bir şekilde ısınmaya başladığı dönemde ortaya çıkarak insanlar üzerinde kötü etkiler bıraktığı bilinir. Yörede Mart Dokuzu ile Kocakarı Soğukları üzerine tespit edilen anlatılar birbiriyle örtüşmektedir.

“5- 10 Şubat arasındaki günlere kocakarı soğukları deriz. Yaşlı insanlar bu soğuklara dayanmadığı için kocakarı soğukları denmiştir” (Yusufeli, Merkez).

Yörede Şubat Ayı’na “Gücük” adı verildiğini daha önce belirtmiştik. Şubat Ayı eğer çok sert geçmişse “deli gücük salladı guyruğunu” denir (Şavşat, Meşeli Köyü).

Mart Dokuzu :

Yörede Mart Dokuzu takip edilen, tedbirli olunması gereken belirli bir tarihtir. Gerek hayvanların soğuktan korunması, gerekse uzak yerlere gidilerek yapılması gereken işler açısından önemli görülen bir zamanı ifade eder.

“Mart Dokuzunda kar yağmazmış, eşyasını yüklemiş dağa gitmiş. Mart Dokuzunda kar yağmış demiş ki “mart ...ne parmağım, dik dik eder oğlağım”. Tipiden nene orda boğulmuş, oğlağı da kırılmış orda. Nene demiş ki, beni falan mağaraya koyun, millet taş atsın ki, ben de dağa gittiklerini anlayım. O mağara taşınan dolmuştur, hala atarlar” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Memleket sıcağımış, sıcak olduğundan yaylaya gitmişler, eveli mallar davarları bulurmuş. Orda da soğuk etmiş, tipi etmiş. Martta yaylaya gitmiş tipi etduğundan geri dönmüş. İşte “Mart barmağım demiş cingilledi oğlağım” yani bütün oğlağım mefat etti demiş. Şimdi ele derler ki, Martta hiçbi yere gitmeyin ki, sonu kötüdür derler” (Ardanuç, Aydın Köyü).

“Mart Dokuzunda leylek kelle getirür, o ganlı çaput getirürmüş, o ganlı çaputa bakarmışlar ki, yıl iyi mi geliyor bereketsüz mü oliyir. Kelle getirürse bolluk olurmuş, ganlı çaput getirürse iyi olmazmış. Eski insanların tecrübeleri” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Mart Dokuzunda leyleklerin yuvalarına bakılmakta ve o yılın nasıl geçeceğine ilişkin tahminlerde bulunulmaktadır. Leyleğin yuvasında kelle yani buğday başağı bulunmuşsa o yılın bolluk ve bereket içinde geçeceğine; kanlı bez parçası bulunmuşsa mutlaka kötü bir olayın olacağına ya da savaş çıkacağına inanılmış.

Mart Dokuzu dışında yine Mart ayının herhangi bir günü başka bir geleneğin uygulandığı tespit edilmiştir. Havaların ısınmasının da etkisiyle evlerdeki bütün eşyalar dışarı çıkarılır ve havalandırılır. Bu sırada da “ mart içeri pire dışarı” denir (Ardanuç, Aydın Köyü).

Yörede Mart ayıyla ilgili atasözlerinden bazıları şöyle:

“Martta merak, ekin otu ayrı gerek”

“Korkma Martın kışından kork Aprilin beşinden”

Mart Ayı ekin ekimi için uygun bir ay olarak bilinmektedir. Bu durumu anlatmak üzere “mart ekini mert ekini” denir (Ardanuç, Kutlu Köyü).

April Beşi:

April Beşi de yörede halk arasında kullanılan takvime göre beklenen, hesaplı günlerden biridir. Havaların bir miktar ısındıktan sonra tekrar sert soğukların çıkması olarak tanımlanmaktadır. Yörede Abril olarak adlandırılan Nisan ayı baharın başlangıcı olarak kabul edilir. Abril beşindeki soğuk havadan sonra artık havaların tam olarak ısınacağı düşünülür. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler için hem bir başlangıç zamanını hem de tedbir alınması gereken bir zamanı ifade eder. Bu tarihle ilgili kaynak kişi anlatıları şöyledir:

“Ekim ayında tekelerin kızgınlarını keçinin içine katarlar. Mart dokuzunda keçiler döle başlar. Zaten keçiler beş ay taşırlar. Mart bitince Abril beşlerinde de tamamen doğarlar” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Abril beşi çok hesaplı bir gündür, tipi eder, kar yağar. “Korkma Martın kışından kork Abrilin beşinden, öküzü ayırır eşinden itleri doyurur leşinden” deriz. Abril beşinden sonra hava açılmaya başlar artık, hayvanları besiyeye verirsin” (Şavşat, Meşeli Köyü).

“Abril beşi menşur hesap. Abril beşini biz çok iyi takip ederiz. Meyveleri sebzeleri üşüttüğü için o gün için tedbir alırız. Abril beşi çıktı mı soğuklar gitti sayılır” (Yusufeli, Merkez).

April 5’i yörede özellikle bazı sebzelerin ekim-dikim işlerinde de takip edilen bir tarihtir. Patates ve fasulye ekimi daha çok verim almak amacıyla bu tarihten sonra yapılır (Ardanuç, Kutlu Köyü).

“Nisan’ın 1’inde gukku kuşu ötüyor, işde baharın geldiğini hissediyoruk. Uç ay ötiyir o da uç ay. Tarlaya çayıra orak vurildi mi o gukku da sesini keser dağda ötmez. Gukku ötiyir deruk, gukku yani uyuklayanlar, uyuklasak da bizi yenkse deruk, aç olduğumuz zaman. İşde demin kalkduk da ekmek yemedük çay içmedük, sözün gelimi artuk gukkuyu eşutduk deruk ki bizi yenkti ya seyreder. Ona da öyle deruk” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Kısır Hafta:

Sadece Artvin’in Ardanuç İlçesi’ne bağlı Kutlu Köyü’nde tespit edilen bir zaman dilimidir. Ne zaman olduğu tam bilinemese de Nisan (Abril) Ayı’nda özellikle tarla ekim işlerinde sakıncalı olduğu kabul edilen bir haftalık süredir. Konu kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Bir şey ekende derler ki, bu hafta kısır haftadır ekmeyelim, o haftada ekilen bir şey bitmezmiş. Baharın Abril Ayı’nda bir haftadır o, ama hangisi bilmem. Abril 5’inden sonraki haftadır. O haftada ektin mi boş çiçek açarmış”.

Gündönümü:

Artvin İli’nin çalışma yaptığımız yerlerinde gündönümü de yerel takvime yansımış belirli takip edilen günler arasındadır. Bir yıl içerisinde iki tane gündönümü olduğu ifade edilmiştir.

“Gündönümü Haziran’ın 18’inde olur. Onu da çok takip ederiz. Gündönümüne kadar pirinç ekerek içine tane atmaz, bir senelik emeğin boşuna gider. Onun için Haziran’ın 2’sine kadar pirinç işini bitireceğiz. İkinci konu Eylül’ün 15’i oldu mu pirincin suyunu keseriz. Yani dağlara kar yağarsa o kar pirince gelmesin. Eylül geçti mi gene su verirsin. Gündönümü bir de kışın var. 1. Ayın ilk günlerinde yılbaşı hemen. Onu da kış ihtiyaçlarını görmek için kış gündönümünü takip ederiz. Buradan biz Erzurum’a gideriz. Yolun üzerinde iki tane dağ var. Eğer gündönümünü geçirirsen bu dağlar kardan kapanır ve gidemezsin” (Yusufeli, Merkez).

“İki defa gündönümü olur. Bir defa Karakış’ın 12’sinde yazın da Vartevor’da döner. Gündönümünde kendine sahip olmak gerekir. Uzak yerlere gitmekten vazgeçmek lazım gelir. Burda bir adam gündönümünde lobiya fasulye giderken arabadan düştü öldü. O yüzden uzak yerlere gidilmez” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

Koç Katımı:

Artvin ili sınırları içerisinde ekonomide önemli bir yer sahip olan küçük baş hayvancılık, yerel takvimde belirli zaman dilimlerinin oluşumunda etkili olmuştur. Anadolu’nun birçok yerinde de rastlanan koç katımı uygulaması, bir yıl içerisinde zamanı dikkatle takip edilmesi gereken bir gelenektir. Kışın oldukça sert geçtiği ve ekonomik sıkıntılarının olduğu dönemlerde ortaya çıkan ve günümüze kadar süren uygulama, oldukça narin olan koyun ve keçi yavrularının doğum zamanını saptamak ve elverişli bir mevsime denk getirmek üzere yapılır. Yavrunun aşırı soğuklardan korunması ve iyi beslenmesinin sağlanabilmesi için böyle bir nüfus kontrolünün yapılması zorunludur (ERGİNER 1984:85). Bu amaçla daha önceden belirlenen bir tarihte koçlar sürünün içine bırakılarak döllenne sağlanır.

Son zamanlarda ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucunda yörede koç katımı uygulaması yapılmamaktadır. Ancak geçmişte yapıldığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmekte ve yerel takvime yansıdığı da görülmektedir. Yazının "Yerel Takvimde Ayların Adlandırılması" adlı bölümünde daha önce de anlatıldığı gibi, yörede koç katımının yapıldığı ay olan Ekim Ayı, Koç Ayı olarak adlandırılmaktadır. Konuyla ilgili kaynak kişi anlatıları şöyledir:

"Koyun çok olur, koyunlarla koçlar ayrı otlar. O ay gelince koçları koyunlara katarlar. Yazın kuzular vakitsiz doğmasını diye koçları zamanında koyunlara katmak lazım. Koç ayının 1'inde, 2'sinde koçu davara katarlar. Koç katımında hayvanlar döllü olsun, sağlıklı olsun diye koça bal yedirirler, davara bal yalattırır, tuz yalattırır, ondan sonra koçu katarlar. Koçun kendisini, boynuzlarını boyarlar, davara katarlar"(Şavşat, Meşeli Köyü).

"Ekim ayında tekelerin kızgınlarını keçinin içine katarlar. Mart 9'unda keçiler döle başlar. Zaten keçiler 5 ay taşırlar, mart bitince abril 5'lerinde de tamamen doğarlar"(Yusufeli, Tekkale Köyü).

"Keçileri koça seçeriz, 10. ayın başında ayırırız tekeleri, 20-25 gün seçeriz, ondan sonra tekeleri keçilere katardık, davar zamanında döl olsun diye o zamanı seçeriz. Eğer koçu seçmezsen keçi kışın yavrular, oğlaklar ölür. O yüzden 10. aydan önce koçu katmayız. Ekimde teke katılınca yavrular Mart'ta doğar, keçinin karnı iyi doyar, oğlağını iyi besler"(Yusufeli, Merkez).

Ekim Ayı'nda koç katımı yapılırsa, bundan beş ay sonra yani Mart Ayı'nda yavrular doğmaya başlayacaktır. Yavruların doğum zamanı da Mart 9'u olarak ifade edilmektedir. Miladi takvimde 21 Mart tarihine karşılık olan bu gün, aynı zaman da baharın başlangıcı olması nedeniyle de önemli bir tarihtir. Yavruların doğumu bu tarihte olursa yeni otlardan yiyen hayvanlardan yavrularını da daha iyi besleyeceklerdir.

Kurt Ağzı Bağlama :

Özellikle bahar ve yaz aylarında, hayvanların otlamak üzere dağlara ve yaylalara çıkmasıyla kurtlar da onları izlemeye başlamaktadır. Hayvanları kurtların saldırısından korumak üzere özel bir büyü yapılır ve buna kurt ağzı bağlama adı verilir.

Bu büyü'nün yapılış şekli yörelere göre farklılık gösterebilmektedir. Evde, ocak başında ya da bahçede toprağa dikdörtgen veya kare şekiller çizilerek hayvanların otlayacakları alanın sınırları belli edilmiş olur. Daha sonra bu

şekillerin üzerine okunur, üflenir. Bu sınır çizgileri içerisinde kaldığı sürece hayvanları kurt yemeyeceğine inanılır (EYÜBOĞLU 1998 : 88).

Artvin’de ise bu işlem açılıp kapanabilen bir bıçağın ağzının kapatılması ve gerekli duaların okunmasıyla gerçekleştirilir. Taklit büyüsü kuralları gereğince, bıçağın ağzı gibi kurdun da ağzının kapanacağına inanılır. Taklit büyüsü, “benzer benzeri yaratır” ilkesi temelinde, taklit ederek istenilen olayın yakın gelecekte gerçekleşmesi amacıyla yönelik olarak yapılmaktadır (ÖRNEK 1988: 142).

Konuyla ilgili olarak tespit edilen kaynak kişi anlatıları şöyledir:

“Bir duası var, ayeti, onu nefessiz okuyacaksın, elinde bir bıçak olacak, bıçağın ağzı açık kalacak, onu okuyup bıçağı kapattın mı kurt ağzı bağlanır, malını davarını kurt yemez. Kurt ağzı bağlama baharda herhangi bir gün yapılır. Bunu genellikle hocalar yapar, ama nefesi kuvvetli herhangi birisi de yapabilir”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Hayvanları kaybolan kişi hocayı çağırıp kurdun ağzını bağlamasını ister. Hoca bir bıçağa dualar okuduktan sonra bıçağı kapatır ve git hayvanını ara der. Hayvan bulununca gidip hocaya haber verilir, hoca bıçağı açar. Bıçağın mutlaka açılması gerekir, yoksa hayvan bir şey yiyemez” (Yusufeli, Merkez).

Yörede kaynak kişiler tarafından bu şekilde anlatılan kurt ağzı bağlama işlemi başka bir kaynakta şöyle ifade edilmiştir:

“Gece sahipsiz olarak dışarıda kalan hayvanları kurttan korumak üzere “Vedduha” suresi üç kez okunur; ya bir bıçağın ağzı kapatılarak ya da şal ipliğe düğüm atılarak kurdun ağzı bağlanır”(TOKDEMİR 1993:262).

Yerel Takvimde Bayramlar, Kutlamalar:

Yörede dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban Bayramları Anadolu’nun diğer yerleriyle benzer şekillerde kutlanmaktadır. Öncelikle dini vecibeler yerine getirilmekte mezarlık ziyaretleri yapılmakta, bayram namazları kılınmakta, kurban kesilmekte, bunun yanı sıra akraba ziyaretleri gibi toplumsal görevler yerine getirilmektedir. Bunlar dışında resmi takvime yansımayan ancak halkın kendi arasında kutladığı bayram niteliği taşıyan bazı günler ve bu günlere dair uygulamalar mevcuttur. Bunlar Mayıs 7’si veya Biçek, yaylaya çıkma törenleri, pāncarcı, yılbaşı kutlamaları olarak sayılabilir.

Mayıs Yedisi:

Artvin İli sınırlarında bulunan konuyla ilgili çalışma yaptığımız yerlerde bu tarih bilinmekle birlikte, bu tarihin anlamı ve neler yapıldığı konusunda fazla bir bilgi bulunamamıştır. Bir kaynakta Mayıs Yedisi'nin günümüz takvimine göre 20 Mayıs tarihine tekabül ettiği belirtilmektedir. Bu tarihte Çoruh'ta yıkanmanın uğur ve sağlık getireceğine inanılmaktadır. Bu geleneğin yalnız Çoruh Nehri kıyısındaki köylerde var olduğu da ifade edilmektedir (TOKDEMİR 1993: 259). Mayıs Yedisi baharın başlangıcı olarak bilinmektedir. Ülkemizin diğer yerlerinde Hıdrellez Bayramı olarak bilinen ve kutlanan bugün, yöre için fazla bir anlam ifade etmemektedir. Yalnız Artvin İli Ardanuç İlçesi'ne bağlı Aydın Köyü'nde 6-7 Mayıs tarihlerinde baharı karşılamak için "biçek" adı verilen bir eğlence yapılmaktadır.

6 veya 7 Mayıs günü köydeki bütün kadınlar toplanarak bu eğlenceyi düzenlerler. Öncelikle yedi ayrı yerden (dere veya çeşme suyu olabilir) alınmış olan sular bir kazan içinde toplanır. Yine bu kazanın içine dağlardan toplanmış çeşitli çiçeklerden atılır. Bunlar elma, armut ağaçlarının çiçekleri olabileceği gibi kızılçık dallarının çiçekleri ve bulunabilen diğer çiçekler olabilir. Bir evde toplanan kadınlar içinde su ve çiçeklerin bulunduğu kazana yüzük, küpe gibi eşyalarını atarlar. Görevlendirilen bir kişi bu eşyaları çıkarırken başka bir kadın da "meni çeker" yani maniler okur. Böylece eşyası sudan çıkarılan kişi hakkında yorumlar yapılır. Bu sırada söylenen manilerden birkaçı şöyledir:

Galadan endim böğün
Elinde altın güğüm
Eğer yarı sorarsan
Ne dün gördüm ne böğün

Galadan eniş olmaz
Ham demir gümüş olmaz
Akşamdan söz verip de
Sabaha dönüş olmaz

Çayır üstü gezerim
Sarı lira düzerim
Ben ki böyle güzelim
Niçin yarsız gezerim

Çayır bitti biçilmez
Soğuk sudur içilmez
Bana derler yardan geç
Yar tatlıdır geçilmez

Değirmen üstü çiçek
Orak getirün biçek
Sen ordan gel ben burdan
Bu sevdadan vazgeçek

Küp içinde indirme
Mailim efendime
Yarım küçük ben küçük
Uydurmuşum kendime

Oğlan sen evli misin
Minare boyli misin
Her kız sana aşukdur
Altuna mail misin

Yazı yabansız olmaz
Ökçe dabansız olmaz
Vay kız senin başına
Sürü çobansız olmaz

Yazıya yaban derler
Ökçeye daban derler
Vay kız senin başına
Sürüye çoban derler

Meni diyelim altmış
Güle zencefil katmış
Yarimin bıyıkları
Zencefil suyuna batmış

Aradan garga uçdi
Gemüğü harga duşdi
Benim bir gardeşim var
Pek ırak yola düşdi

Bu dağın ardı gamış
Yardan selam gelmiş
Selamı baş üstüne
Kendi niye gelmemiş

Yar meşede yatıyır
Yanına dallar batıyır
Edenlere goymasın
Benden ayri yatıyır

Furun üstünde furun
Engeller geri durun
Ağa gar gış geliyır
Altına iskemle gurun

Arabamın tekeri
Tel tel oldu kenkölü
Ergen gız ergen oğlan
Kimdir-bunun vekili

Burada uygulanan biçek geleneği, her ne kadar unutulmaya yüz tutmuşsa da; Hidrelleze benzeyen yönleriyle baharı karşılamak için yapılan kutlamalardan biri olarak varlığını sürdürmektedir. Farklı bir şekilde adlandırılrsa da biçek bir bahar bayramıdır. Anadolu'nun diğer pek çok bölgesinde görülebilen bu kutlama, her yerde kadınlar arasında yapılmaktadır. Niyet çekme geleneği de Hidrellez Bayramı'nın vazgeçilmez bir parçasıdır.

Yaylaya Çıkma:

Bilindiği üzere herhangi bir yöreye ait halk takvimini, o yörenin ekonomik potansiyeli, tarım ve hayvancılık faaliyetleri şekillendirmektedir. Artvin İli'nin doğal olarak sahip olduğu engebeli topraklar tarımın sınırlı kalmasını sağlamış, böylece hayvancılık biraz daha ön plana çıkmış gibidir. Yörede yaylacılık ekonomik yapıda hala işlerliğini sürdürerek devam etmektedir. Çalışmamız sırasında bir yıl içerisindeki belirli faaliyetler tarihleriyle anlatılırken, yaylacılık da bu belirli zaman dilimlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yörede yaylası olmayan köyün bulunmadığı ifade edilmiştir.²

Yaylaya çıkış tarihi, köy halkı tarafından toplu olarak belirlenmektedir. Bu tarih mevsim koşullarına göre değişebilirse de genellikle Haziran Ayı'nın ilk haftası, ayın 1'i ile 5'i arasında herhangi bir tarihte olabilmektedir. Yaylada 3-3,5 ay kadar kalındıktan sonra, genellikle Eylül Ayı'nın son haftasında geri dönülmeye başlanmaktadır. Yaylada yaşam, son zamanlarda daha modern şekilde inşa edilen yayla evlerinde geçmektedir. Yaylada hayvanların daha iyi otlatılması sağlanırken, aynı zamanda burada "ağartı" olarak adlandırılan yağ, peynir gibi ürünler hazırlanır. Bu ürünler, yayla evlerinin ayrı bir bölümü olan "sütlük"lerde biriktirilir ve dönüş tarihine kadar orada saklanır. Ailenin kışlık süt ürünleri ihtiyacı karşılandıktan sonra, ürün fazlası etraftaki panayirlara götürülerek satılır.

Araştırmamız sırasında sorulan "yaylaya hangi amaçlarla gidiyorsunuz?" sorusu kaynak kişi tarafından şöyle yanıtlanmıştır:

"Yaylaya sürülerimizi otlatmak için gideriz. Böylece hayvanlar bağ-bahçeden çekilmiş olur. Otlaklara şimdiye kadar hayvan gitmemiştir. Yaylaya çıkış tarihinden önce hiçbir sürü gitmez. Korum deriz biz ona, bekçisi bekler orayı. Orda yağını, peynirini, katığını yaparsın, orda daha güzel olur. Hem kendi yiyeceğini yaparsın, hem de siparişlerini yaparsın satarsın"(Ardanuç, Güleş Köyü).

Yörede genellikle en çok tercih edilen panayır Bilbilan Yaylası'nda kurulan panayırdır. Bu panayır, yalnız Artvin için değil Rize, Erzurum, Ardahan gibi illerden gelenler için de önemli bir pazar niteliğindedir. Burada ulaşım sıkıntısına rağmen, yoğun bir ticaret potansiyeli olduğu ifade edilmiştir.

Yaylaya çıkış tarihi konusunda farklı tarihler verilmekte; bazen de yaylaya çıkma gündönümüyle aynı zamanda olması gereken bir iş olarak anlatılmaktadır.

² Kaynak kişi bilgisi.

Osman DEMİRCİ, Ardanuç İlçesi - Güleş Köyü.

“Gündönümü Haziran’ın 22’sinde olur, yaylaya çıkaruk. Eski zaman sözü olarak gün döner yaylaya giderük, yayladan da yaz geldiğini anaruk ki, gün döndü diye, yani mevsimi de biraz belli eder” (Ardanuç, Aydın Köyü).

Pancarcı Şenlikleri:

Pancarcı Şenlikleri daha çok Artvin’in Şavşat İlçesi ve çevresinde, özellikle yaylaya çıkan köylerde bulunanların katılımıyla yapılan, geleneksel boyutu da olan eğlencelerdir. Adından da anlaşılacağı gibi pancar bitkisiyle ilgili olan şenlikler, yaylaya çıkma zamanında olmaktadır.

Pancar bitkisi, yörede yemekleri yapılan diğer sebzeler kadar önem taşımaktadır. Kışlık yiyecek maddeleri arasında pancar da mutlaka bulunmalıdır. Pancar toplandıktan sonra kurutulur ve çorbalık olarak saklanır. Ayrıca taze pancardan içine süt katılmak suretiyle pancar çorbası da yapılır (ÜNSAL 1999: 342).

Pancar bitkisi özellikle dağların yüksek kesimlerinde yetiştiğinden, toplamak üzere özel olarak bir gün belirlenir. Yaylaya çıkma zamanında kadınların bir kısmı yaylada yayık yaymak üzere kalırken, bir kısmı da pancar toplamak üzere yayla çevresindeki dağlara gider. Bu nedenle pancarcı şenliklerine yayık yayma şenlikleri dendiği de olmaktadır (ÜNSAL 1999:341).

Köken olarak çok eskilere dayanan pancarcı şenlikleri önceleri çok daha geleneksel ve görkemli bir şekilde kutlanırmış. Farklı köylerden kalkıp gelen gruplar davul-zurna eşliğinde yaylaya çıkarlarmış. Burada belli bir program hazırlamak ve oyunları düzenlemek amacıyla bir delikanlı başı” seçilirmiş. Program dahilinde her gün başka bir gölün kenarında konaklanır; kuzular kesilir, güreşler yapılır, seyirlik oyunlar oynanırmış.³

Bu konuyla ilgili olarak daha önceleri pancarcı şenliklerine katılmış bir kaynak kişi anlatısı şöyledir:

“Biçim zamanına kadar dağlara pancarcıya çıkardık davul-zurnayla. Oynardık, gülerdik, dağlarda üç gün gezerdik. Temmuz ayında dağların çiçekli olduğu zaman gidilir”(Şavşat, Meşeli Köyü).

³ Bu bilgiler için bkz. Yurt Ans. 2. cilt. s. 944.

Yerel Takvimde Yılbaşı:

Artvin ili'nin araştırma yaptığımız yerlerinde genellikle oldukça zengin yılbaşı kutlamalarının yapıldığı görülmüştür. Yılbaşı geleneği, içerisinde hem eğlence unsurunu hem de yeni yıla dair istekleri ve kaçınmaları da bulundurmaktadır.

Günümüzde halen yürürlükte olan miladi takvime göre yılbaşı 31 Aralık tarihinde kutlanırken, Artvin yöresinde kullanılan yerel takvime göre yılbaşı başka bir tarihe rastlamaktadır. Yörede yılbaşı genellikle Karakış ayının 10. günü, 12.-13. günü gibi tarihlere karşılık gelmektedir. Karakış ayının hangi ay olduğu sorulduğunda ise bazen kasım, bazen aralık bazen de ocak ayı olduğu söylenmiştir. Ancak genel olarak Artvin'de yılbaşı olarak kutlanan ve saygı gösterilen günün Ocak ayının 12'si veya 13'ü olduğu söylenebilir.

Eski dönemlerden itibaren özellikle televizyon radyo gibi kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı yıllarda diğer özel günler ve bayramlar gibi yılbaşı da halk arasında çeşitli eğlencelerle kutlanmıştır. Aynı şekilde devam etmese de bu kutlamaların uzantıları günümüzde de devam etmektedir. Yılbaşı eğlenceleri bir kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Eski yılbaşı Ocak Ayı'nın 12'si, 13'ü o aralarda. Eskiden yılbaşı gelince annelerimiz hamur yapardı, kete yapardı, ketenin içine para koyardı. O keteyi evdeki kişi sayısı kadar parçaya bölerdi. Ama para hiç belli olmazdı. O para kimin şansına çıkarsa o talihli sayılır, o yıl işler iyi giderse o kişinin şansı olarak kabul edilirdi. Yılbaşında ilk defa eve gelen kişi sınıanırdı. O sene işler iyi giderse o kişinin uğur getirdiğine inanılırdı".

"Bir de yılbaşında kadı oyunu yapardık. Kadı oyununda kafası çalışan, çenesi kuvvetli olan birisi kadı olur, yanında üç tane genç vardır onlar şeytan olurlar bir de kadın elbisesi giymiş birisi bulunur. Kadı ortaya gelir oynamaya başlar, sonra kadın da gelir birlikte horon tutarlar. Sonra şeytanlar da ellerinde ziller takarak oynamaya başlarlar. Biraz oynadıktan sonra şeytanlar kadını alıp götürürler, peşinden korucular kadını kurtarmak için silah atarlar. Kadını kaçıran şeytanlar yakalanır ve cezalandırılır. Pirinç toplarlar, para toplarlar böylece bütün evleri dolaşırlar. Toplananların bir kısmıyla pilav yaparlar bir kısmını da kadına ve şeytana hediye ederler. Hala o usul devam ediyor. Yılbaşında çocuklar bütün evleri "yağ-un-para" diyerek dolaşırlar" (Yusufeli, Merkez).

Yılbaşı gecesi çocukların kapı kapı dolaşarak bir şeyler istemesi geleneği Artvin'in başka yerlerinde de görülen bir gelenektir. Köydeki bütün evleri dolaşan çocuklar yağ, un, şeker gibi şeyler toplar bunlarla lokum pişirirler, sabahlara kadar eğlence yaparlar. Delikanlılar bir kişiyi gelin şeklinde süsleyerek yine ev ev dolaşıp bahşiş toplarlar. Buna yılbaşı eğlencesi adı verilir (Ardanuç, Aydın Köyü).

Yılbaşı günü evlerde "hegit" adı verilen bir yiyecek hazırlanır. Mısırlar bir gece öncesinden ocağa konup sabaha kadar iyice haşlanır. Ayrı ayrı tabaklara konarak evde bulunanlara ikram edilir. "Hegit" yapma geleneği kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Mısır suda bişiyir ondan sonra artık millet artım olsun diye yani yeni yıla girdük diye artım olsun diye yapılır"(Ardanuç, Aydın Köyü).

"Yılbaşı günü birine bir şey verisen o seneyi hep bir şeyler vererek geçirirsin. Yılbaşında alışveriş yapılmaz, yapılırsa bütün sene çok para harcanır. Yılbaşında ekmek pişirilmez, yoksa o sene hamur zay olur. Yılbaşı günü mısır haşlanır; mısır taneleri gibi kazanç olsun diye, o şiştiği için artar bereket olur. Yılbaşı gün aşure pişirilir"(Şavşat, Meydancık).

Buna benzer şekilde yılın "artımlı olması" yani bolluk bereket içinde geçmesi için suya arpa, mısır dökülür, evin etrafına kül dökülür.

O yıl güzellik, tatlılık içinde geçsin diye lokum pişirilir, tatlı yapılır.

Yılbaşında kimse kimseye gitmez. Çünkü gidilen evde kötü bir şey olduysa yılbaşında gelenin ayağının uğurlu gelmediği söylenir (Ardanuç, Aydın Köyü). Yılbaşında çocuklar da başka evlere gönderilmez. Aynı şekilde kötü bir şey olduğu zaman çocuğun sebep olduğu söylentisine engel olunmak istenir (Şavşat, Meşeli Köyü).

Yılın ilk aylarında köpek otlarsa o senenin bolluk içinde geçeceğine, kedi otlarsa tam tersine o senenin kıtlık içinde geçeceğine inanılır (Ardanuç, Aydın Köyü).

"İlkbaharda gök kıbleden gürlerse o sene çok bolluk olacağına inanırız. Ona göre kurak tarlası varsa bile tohumu çok eker adam. Kırmızı renkli kelebek görürsen çok iyidir, o sene hastalık olmaz. O kelebeği görünce dualar okursun "benim ağırlığım sana, senin yeküklüğün bana"dersin. Sarısını görürsen hastalıktır, iyi olmaz; beyazını da makbul tutmayız"(Yusufeli, Merkez).

Haşlanmış mısır olarak adlandırabileceğimiz hegit yapma geleneğine Meşeli Köyü'nde de rastladık. Daha önce az olmasına rağmen piştikten sonra kabarak çoğalan mısırlar gibi bütün yıl boyunca ürünlerin artması ve bolluk olması dileğiyle hegit yapılmaktadır. Yılbaşı gün sabah namazı kılındıktan sonra çeşmeden taze su getirilir, evin içinde muhtelif yerlere serpilir. Aynı zamanda bu sudan ahırların arkalarına serpilir. Bunun amacı da evde hastalık ve kötülük olmasını engellemek, hayvanların daha iyi gelişmelerini sağlamaktır.

Ayrıca yılbaşı günü evden dışarıya bir şey verilmez, verilirse o yılın hep evden bir şeyler vererek geçeceğine inanılır. Bu, yalnız bu yöreye mahsus bir gelenek değildir. Diğer ülkelerde olsun ülkemiz kent kesimlerinde olsun, yılbaşı gün ne yapılırsa bütün bir yılın o şekilde geçeceği inancı mevcuttur.

HALK METEOROLOJİSİ

Meteoroloji, dünyamızı etkisi altında bulunduran tüm hava koşullarını ve mevsimlere göre gösterdiği değişiklikleri konu edinen bir bilim dalıdır. Havanın güneşli ya da bulutlu oluşu, rüzgarlar, kar ve yağmurların yağması, bu hava koşullarının ne zaman ve nerede etkili olacağı da meteoroloji istasyonları tarafından tespit edilerek bize aktarılır.

Hava koşullarını tespit eden bilimsel kuruluşlar ortaya çıkmadan önce de, insanlar doğayı gözlemlemek suretiyle bazı bilgilere ulaşmışlardır. Uzun süreli deneyimlere dayalı olarak elde edilen bu bilgiler kuşaktan kuşağa aktarılmış ve doğayla mücadele eden tarımsal topluluklarda kullanılmıştır. Yaşamın tamamen doğal etkenlere bağlı olduğu geleneksel toplumlarda hava tahminleriyle ilgili bilgiler kültürel bütün içerisinde önemli bir yere sahiptir. Balığa çıkmadan önce, göçe başlamadan önce havanın nasıl olacağını bilmek işin gereği gibi yapılabilmesi için ilk şart olmaktadır.

Yıldızlar:

“Gökyüzünde 10 tane yıldız toplu olarak giderler, buna ülker yıldızı derler” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Ülker de toplu olarak bulunan yıldızlara denir. Ülker de doğudan doğar” (Yusufeli, Merkez).

“Gökyüzünde iki sıra halinde dizilmiş olan yıldızlara terazi derler. Terazi ve ülker güneş gibi sağ taraftan doğar, kiblede doğar, batıdan inerler” (Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Üçü bir arada bulunan yıldız terazi denir. Terazi şöyle kibleyi yarılardı mı sabaha şöyle 1,5-2 saat var demektir. Ramazan Ayı’nda ona dikkat ederiz. O kibleye geldi mi daha yemek yemeyeceksin” (Yusufeli, Merkez).

“Gökte üç yıldız çıkar akşam olunca, bu yıldızlar çıkınca akşam olduğu anlaşılır. Özellikle Ramazan Ayı’nda bu yıldızlara bakılarak iftar yapılır, bunlara iftar yıldızı denir” (Yusufeli, Merkez).

“Işıklı yıldız kervan kıran diyoruz. Doğudan doğar kıble tarafına doğru yürür. Kervan kıran doğunca sabah yakın demektir”(Yusufeli, Merkez).

“Akşam yıldızı var, o da ayın peşine çıkar. Ülker yıldızı var, teraziler var; ülker yıldızı böyle toptur, yedi tane yıldız top halindedir. Terazide de üç tane yıldız peş peşedir”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Kuyruklu yıldız var, akıp giden yıldızdır. Işıldaklı yıldız sabah yıldızı diyoruz. Sabah yıldızı sabah namazından az önce çıkar. Kervankıran var, Kervankıran akşamdan çıkar, ışıklı yıldızdır o. Padişahlar yolda at kervanıyla giderlermiş, onlar sabahtır diye kalkıp gitmişler, ama sabah olmamış; yolda kervan kırılmış, Kervankıran oradan kalmış” (Ardanuç, Kutlu Köyü).

Ayrıca gökyüzünde herkesin bir yıldızı olduğuna ve yıldız kaymalarında, yıldızı kayan kişinin öleceğine inanılır (Ardanuç, Kutlu Köyü).

Ay:

“Ay on beşler, ay büyür artık on beşi devirmiş olur, ay teknil olur. Ayın şekli on beşde teknil olur, çevresi dolar artık ayın. Ayın şekli on beşde teknil olur, biri de yarımdır. Yarım olduğu zaman haftalık denir ona. Ay bazen akşamdan doğar, bazen sabaha galır, eskilendi mi sabahtan doğar. Kabak ekerken ay eskilenince, ayın 15’inden sonra ekeceksin. Ay yeniyken ekersen uzar gider sebzesi olmaz”(Ardanuç, Aydın Köyü).

“Ay taze çıktığı zaman hilal şeklinde görünüyor, ay tükendiği zaman da hilal resmine geliyor”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Yeni ay çıktığını görürsen kıbleye dönüp dua okursun. Ay tazelenince ağaç kesmeyelim, taze ot biçmeyelim deriz. Haftalık- on günlük olunca ekersin biçersin. Ay körlenince de ağaç kesilmez, ot biçilmez. O zaman dibinden kurur”(Yusufeli, Merkez).

“Ay bitince 1- 2 gün sonra bakarsın gökyüzünde ay değirmilenmiş, harmanlanmış, hiç noksanı yok ayın kalbur gibi doğar. Ayın 15’inden sonra küçülür küçülür bir dilim kalır tükenir. Bir gün ay gökyüzünde hiç görünmez. Buna ayın bitiği denir. Ayı taze görünce

“Ayı gördüm, nuru gördüm

Halil İbrahimi gördüm

Şeyhim şeyhim şevamet

Ey sevdiğim Muhammed” denirse Mevlaya şükür getirilmiş olur”(Yusufeli, Tekkale Köyü).

“Gökteki ay bugün tikineyse kuraktır deriz”(ay hilal şeklindeyken uç kısımları yukarı doğruysa kurak, aşağı doğruysa yağmurlu olacak demektir) (Ardanuç, Kutlu Köyü).

Rüzgarlar:

Yörede yaptığımız çalışma sırasında sorduğumuz “rüzgarların isimlerini biliyor musunuz ?” sorusu kaynak kişi tarafından şöyle cevaplandırılmıştır:

“rüzgar ismini mismini bilmezük, fırtınalar eder odur işde, fırtına derler, burda ona. Gücükde fırtına eder, yani esdi mi eser savurur, ona fırtına derük biz, bugün fırtına ediyir diye. Ele zaman olur ki açuk olur; ele zaman olur ki bozar duman gelür, gar yağar tipi eder, artık ona fırtına çağururuk. Araluğun 12’sinde başlar, işde mart bitene gadin öylecene fırtına olur. İşde bi fırtına gocagari, leylek var idi, filizgiran var. Bu fırtınaların hepsi mardın içinde”(Ardanuç, Aydın Köyü).

“Burada bir filizkiran biliriz. İyice sert eser, ağaçların filizlerini kırar, Mayıs Ayı’nda olur. Bir de sert esen dolu rüzgarı vardır. Ondan sonra da mutlaka dolu yağar. Kiblemeden esen rüzgardan sonra çok yağmur yağar”(Yusufeli, Merkez).

Diğer Hava Tahminleri:

Yörede hava tahmini için kullanılan yöntemlere göre, ayın ilk günlerinde havanın nasıl olacağı şöyle tahmin edilmektedir:

“Eski hesap üç gün gücükden, üç gün marttan, şubatın sonu martın başı, şubatın başında kar yağdı mı şubat yağışlı, ertesi gün kar yağdı mı, mart yağışlı, güneşliyse martta yağış yok. Nisanda yağmur yağdı mı mayısta da yağacak, gün etti mi gün edecek. O aylar tecrübeli, o altı günün hesabını yaparız”(Şavşat, Meşeli Köyü).

• Hava kararır ve balıklar ters dönerse havanın yağmurlu olacağı anlaşılır (Yusufeli, Tekkale Köyü).

• Sabah erkenden gökyüzünde bir kızartı varsa, o gün öğleye kadar mutlaka yağmur yağacağına inanılır (Yusufeli, Tekkale Köyü).

• “Bulutlar simsiyah olur, böyle bakarsın deve boynu gibi olur, ondan sonra yağmur yağar. Rengi kırmızı olursa yağmaz, siyah olursa yağar”(Yusufeli, Merkez)

• Yörede gökkuşağına ebem kuşağı adı verilir. Yağmurdan sonra ebem kuşağı çıkmışsa daha çok yağmur yağacağı düşünülür. Ebem kuşağının yağmur için derelerden su aldığına inanılır(Yusufeli, Tekkale Köyü).

• "Gökkuşağı çıktı mı iyi sayarız. Bi tarafını suya verir, su alıyor bulutlara veriyor, bulutlar da bize yağmur veriyor. Gökkuşağı yağmurun bi deposu oluyor"(Yusufeli, Merkez).

• Sonbaharda pelitlerde kozalak çok olursa kışın ağır geçeceğine inanılır (Yusufeli, Tekkale Köyü).

• Kuşburnu çok meyva yaptığı zaman kış ağır geçer (Şavşat, Meşeli Köyü).

• "10. Ay olunca kavakları takip ederler. Kavak ağacının yaprakları tepeden sararırsa o sene kış ağır geçer"(Yusufeli, Merkez).

• "Meşe ağacı kozalağını fazla yaparsa kış ağır geçer, ona göre sürüsü olan tedbirini alır" (Yusufeli, Merkez).

Yağmur Yağdırmak İçin Yapılan Uygulamalar:

Yörede uzun süre yağmur yağmayıp kuraklık olduğu zaman çocuklar ev ev dolaşarak un, yağ, şeker gibi şeyler toplarlar. Evleri dolaşırken de aynı zamanda yüksek sesle şöyle bağırırlar:

"Nazar nazar ne gezer
Nazar burada ne gezer
Gaşuk gaşuk yağ ister
Kepçe kepçe un ister
Allahtan bir gırmızı gün ister" (Aydın Köyü)

Başka bir yerde bu uygulama kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"çocuklar nazar gezerdi, çocuklar kapı kapı gezip kaymak, yağ toplardı, biz de onların peşinden su atardık yağmur yağsın diye, yağmur da yağardı. O çocuklar,

"Nazar nazar ne gezer
Nazar burada ne gezer
Yağmur yağsın sel olsun
Etrafımız göl olsun
Allah rızkımızı versin
Arpa buğday bol olsun"

derlerdi, biz de onların üstüne su serperdik. O çocuklar gevrek, bişi pişirttirilerdi

o toplananlarla. Onlar dua ederlerdi, Allah onların duasını kabul ederdi”(Şavşat, Meşeli Köyü).

Yörede buna benzer bir gelenek de “şemşigatı” olarak adlandırılan gelenektir. Herhangi bir süpürgeye eski elbiseler giydirilerek bebek haline getirilir. Mahallenin çocukları toplanarak ellerinde şemşigatı bulunduğu halde ev ev dolaşarak,

“Şemşigatı ne ister
Kaşık kaşık yağ ister
Kepçe kepçe un ister
Allahtan tatlı yağmur ister”

diyerek bir şeyler isterler. Gidilen evlerde elbiseler giydirilmiş olan süpürgeyi (şemşigatı) üzerine su dökülür. Daha sonra çocuklar evlerden topladıkları malzemeye helva, lokum gibi yiyecekler hazırlar (Merkez, Oruçlu Köyü).

Buraya kadar anlatılan, yağmur yağdırmak amacıyla yapılan uygulamalar yine aynı şekilde –nazar gezme olarak- adlandırılmakta ve genç kızlar tarafından da yapılmaktadır. Temelde benzerlikler göstermekle birlikte yağmur yağdırmaya yönelik geleneklerde bazı farklı yönler bulmak da mümkün olmaktadır. Kaynak kişi tarafından anlatılan şekliyle:

“Daha eskiden nazar gezerlerdi kızlar. Süpürgeyi bezetirlerdi, gelin yaparlardı. Sonra kızın biri o süpürgeyi eline alır, 5-10 tane kız gezerlerdi, kapı kapı dolaşıp;

Nazar nazar ne gezer
Nazar burada ne gezer
Allahtan rahmet ister
Kepçe kepçe yağ ister
Tabak tabak un ister,

diyerek herkesten yağ, un, şeker gibi şeyler toplarlar. Mahalleyi gezdikten sonra o süpürgeyi suya bırakırlardı. Süpürgeyi sudan çıkarıp sallarlar, bu arada yağmur ister kız, ötekiler de amin derler. Nazardan geldiler akşam oldu, ondan sonra hamuru yoğururlar, yağda bişi pişirirler, toplu halde kızlar da yerd. Ondan sonra yağardı da” (Ardanuç, Kutlu köyü).

Kuraklık olduğu zaman mezarlığa gidilerek hoca eşliğinde yağmur duası yapılır ve kurban kesilir. Kurban etleriyle kavurma yapılır, hep birlikte yenir. Daha sonra mezarlıkta herkes tarafından tanınan iyi birisinin mezarından mezar

taşı kaldırılır ve mezaradaki göle o taş konulur. Mezar taşını kaldırıp göle bırakan kişi çok dürüst ve namuslu, harama el uzatmamış bir insan olmalıdır. Yağmur yağdıktan sonra o mezar taşı da gölden çıkarılıp yerine konmalıdır (Merkez, Oruçlu Köyü).

Yağmur yağdırmak için yapılan şeylerden birisi de yağmur duasına çıkmaktır. Uzun süre yağmur yağmayınca köyün erkekleri daha önceden kararlaştırılan bir öğle namazında camide toplanarak yağmur duası yaparlar. Öğle namazı bittikten sonra ceketler, gömlekler ters çevrildikten sonra tekrar giyilir. Dua ederken eller, avuç içleri yukarı değil aşağı doğru bakacak şekilde tutulmalıdır. Hoca duayı okuduktan sonra iskelet halindeki at başı toplu halde değirmene götürülür ve değirmenin donguzluğu olarak adlandırılan bölüme asılır. At başı orada 10-15 gün süreyle asılı kalır. At kafasını oraya asan kişinin dürüst, temiz ve abdestli-namazlı birisi olmalıdır. At kafası değirmende belirtilen süreden daha fazla kalırsa zelzele olacağına inanılır. Bunun için at kafası orada yeterli süre kalınca gizlice çıkarılmalıdır.

Her zaman olmasa da yağmur duası sırasında kurban da kesilebilmektedir. Bu kurban yörede "Şehit mezarlığı" olarak adlandırılan yerde kesildikten sonra, etler cami önüne getirilir ve erkekler tarafından yemekler hazırlanır. Kurbanın kalan etleri etraftaki fakirlere dağıtılır. Yağmur duasına kadınlar katılamaz (Ardanuç, Aydın Köyü).

Yağmur yağdırmak için yapılan uygulamalardan birisi kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"dua yaparız kuraklık olunca. Temiz, çiğnenmemiş yerlerden toprak alır, büyük göllere tohum serper gibi serpersin. Bu demektir ki, Allah da yağmuru böyle tohum gibi topraklara versin"(Yusufeli, Merkez).

"bizim yukarda bi gabristan var, yanında da göl var, iyi mümin olan adam kabristandan toprak alıyor göle atıyor, o toprağı atınca yağmur yağıyor. Ağzı dualı, göğsü imanlı, iyi adam olup da giderse o gölün bi kenarından çıktı mı şimşekler, balık döner, sonra su atlar yukarı. Öyle kendi kendine su atlar yukarı. Öyle kendi kendine su atlar yokuşa, su adamını haz ettiyse. Adamını haz etmediyse de kapkaranlık olur"(Yusufeli, Tekkale Köyü).

"Yağmur yağdırmak için kendi halinde olan bir insan bir taşı alır, bir garibin mezarına geri geri giderek o taşı koyar"(Ardanuç, Kutlu Köyü).

“Eskiden dağlarda kurban keserlerdi, okurlardı, namaz kılarlardı, yağmur yağardı. Eskiden çıkarlardı, ama şimdi kimse yağmur duasına çıkmıyor. Şuvasser Dağı’na çıkar, orda kurban keserlerdi. Herkes yayan yürüyerek çıkardı. Oraya kazan, odun götürürlerdi. Kurbanları kesip et pişirirlerdi, onu fakir fukaraya yedirirlerdi. Hoca dua ettirirdi, yağmur da hemen gelirdi. Dua ederken ellerini yere doğru çevirirlerdi. Hayvanları meleştirirlerdi, suyun içine okunmuş taş atarlardı”(Şavşat, Meşeli Köyü).

Dolu Kesmek İçin Yapılan Uygulamalar:

Doluyu kesmek için evin en büyük çocuğu bir dolu tanesini koltuğunun altına koyar. Başka bir şekilde ise dolu tanesi bir tavanın içine konur ve bıçakla kesilir (Merkez, Oruçlu Köyü).

Şiddetli bir şekilde dolu yağmaya başladığı zaman doluyu kesmek için önce ezan okunur. Ezandan sonra dolu kesilmezse kapının önüne çıkılır, isli tava ters çevrilerek üzerine üç dolu tanesi konur, dolu taneleri bıçakla kesilir. Böylelikle dolunun kesileceğine inanılır (Aydın Köyü).

Dolu yağarken ezan okunur ve aynı zamanda isli tava ters çevrilerek kapı önüne bırakılır. Bir dolu tanesi göbeğin üzerine ya da koltuk altına konulursa dolunun kesileceğine inanılır (Yusufeli, Merkez).

Dolu kesmek için yapılan işlemler kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“dolu yağınca kapıda ezan okuruz, ezan okununca o durur. Tavaya tuz döküp kapının önüne koyarsan dolu kesilir. Dolu mühürleri vardır, o dolu mühürlerini kuyularla dolu yağmaz. Dolu mühürlerini hoca yazar, ayet yazar, onu ayıp toprağa gömersin, o mevkiye dolu yağmaz. Bi de anasının ilk kızı doluyu alıp koynuna koyarsa dolu dūrur”(Şavşat, Meşeli Köyü).

“Dolu yağdığı zaman ezan okurlar, eski miras tava varsa onu dışarı koyarlar, ter çevirirler dolu kesilsin diye”(Ardanuç, Kutlu Köyü).

SONUÇ

Her toplum, sahip olduğu farklı doğal, tarihsel, ekonomik, dinsel ve sosyal yapı farklılıkları nedeniyle, seçilen yerleşim biriminin coğrafi özelliklerine de bağlı olarak farklı bir takvime sahiptir. Bu takvim, uzun yıllara dayalı tecrübeler sonucu ortaya çıkar; daha sonraki kuşaklar tarafından da kabul görür. Sadece içinde doğup anlam bulduğu topluluk tarafından ifade edilebilen takvim bilgileri sözlü kültürde yaşatılmakta ve ihtiyaç duyulduğunda pratik yaşamda kullanılmaktadır.

Artvin İl sınırları dahilinde, halk takvimi ve meteorolojisi konusunda yaptığımız bu çalışma sırasında, geçmişte kullanılan bu bilgilerin kaynak kişiler tarafından büyük ölçüde bilindiğini ve yararlanıldığını tespit ettik. Yöreye ait takvim ve meteoroloji bilgileri, önemli oranda ekonomik yapı içerisinde tarım ve hayvancılığa dayalı bir oluşum sergilerken; dinsel yapıdan daha az oranda etkilenmiştir denilebilir.

Yöre takvimindeki aylarla ilgili isimlendirmeler, resmi takvimdeki ay isimlerinden oldukça farklıdır. Örneğin, mayıs- kiraz ay kirazların olgunlaştığı dönemi, temmuz-çayır ay çayır otlarının biçildiği dönemi, ağustos-harman ay harman yapıldığı dönemi anlatır ki, bu isimlendirme mevcut tarımsal faaliyetlerin takvimidir aynı zamanda. Ekim ayına koç ay denmesi ise -şu anda yapılmaya da-sürü içerisine koçun katıldığı zamanı anlatması bakımından, hayvancılıkla ilgili bir isimlendirme olarak karşımıza çıkar.

Anadolu'nun pek çok yerinde bilinen, yılı altı ay yaz- altı ay kış olmak üzere iki bölüme ayıran, kış süresini kendi içinde belirli dönemlere bölen "sayılı" ya da "sayılı kış" kavramı yörede tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu zaman diliminde varolan cemreler (cemileler), kocakarı soğukları, mart 9'u, april 5'i, mayıs 7'si olarak bilinen günler "çok hesaplı günler" ya da "menşur hesap" olarak adlandırılmaktadır. Tarihleri daha önceden bilinen bu günler fırtınalı geçmesi beklenen, tedbirli olunması gereken zamanlardır. Ekim-dikim işleri, hayvanların otlatılması ya da dışarıda uzun süre kalmayı gerektiren işler nedeniyle bu tarihler takip edilmektedir. Kesin olarak tarihi belirtilmeyen, ancak nisan ayı içerisinde olduğu bilinen, yörede "kısır hafta" olarak adlandırılan günler de tarımsal anlamda dikkat edilmesi gereken bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu hafta süresince tarlaya ekilen herhangi bir tohumun çıkmayacağına inanılmaktadır.

Anadolu'da tarihleri iyi bilinen, doğanın canlanması ve baharın gelişi adına kutlanması gereken günler olarak kabul edilen Nevruz ve Hidrellez günleri yörede bilinmemektedir. Sadece bir yerde (Ardanuç, Aydın Köyü) daha önce

kutlandığı anlatılan, mayıs 7'si ve "biçek" olarak bilinen bir günün varlığı ifade edilmiştir. Mayıs ayı içerisinde yer alan, tam olarak tarihi bilinmeyen bu güne ait kutlamalar, Hıdrellez kutlamalarını anımsatmaktadır.

Artvin'de yaylacılık ekonomik açıdan hala önemli bir yere sahiptir. Özellikle Ardanuç ve Şavşat İlçeleri köylerinin neredeyse tamamının yaylası mevcuttur ve her yıl düzenli olarak yaz mevsiminin başında yaylaya çıkılmaktadır. Yaylaya çıkmak suretiyle hayvanların geniş alanlarda otlatılması ve ailelerin hem kendi ihtiyaçları olan hem de satış amacına yönelik, "ağartı" olarak bilinen süt ürünleri hazırlanmaktadır. Bu ürünler çevredeki panayırlara götürülerek pazarlanmaktadır. Bu durum, yöre takvimine yaylaya çıkma zamanı ve yayladan dönüş zamanı olarak yansımıştır. Bu zaman dilimlerinin kendi çapında –eskisi kadar olmasa da- kutlamalara sahne olduğu da görülmektedir.

Benzer şekilde ortaya çıkan "panarcı" da günümüze kadar ulaşan belirli zaman dilimlerinden biridir. Daha önceleri, yaylaya çıkma zamanında genç kadınlar dağlara pancar toplamak üzere çıkmışlar ve orada kendi aralarında maniler söyleyerek eğlenmişlerdir. Geçmişte bu şekilde varolan pancarcı zaman içerisinde değişerek farklı boyutlara ulaşmıştır. Son zamanlarda pancarcı şenlikleri Şavşat İlçesi'nde büyük bir festival görünümünde kutlanmaktadır.

Artvin İli halk takviminde önemli bir yere sahip olan başka bir tarih de, Ocak- Karakış ayınının 12-13. günü olarak bilinen yılbaşısıdır. Yılbaşısını kendi arasında farklı eğlencelerle kutlayan yöre halkının aynı zamanda o güne özgü kimi yasaklar geliştirdiği ve bütün yılın iyi geçmesi amaçlarına yönelik olarak bazı uygulamalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Kaynak kişi anlatılarına göre yılbaşı, özel yiyeceklerin hazırlanarak hep birlikte yendiği ve seyirlik oyunların oynandığı bir gün olmuştur. Son zamanlarda bu türlü kutlamalar tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak yılbaşı gün başka birinin evine gidilmemesi gerektiği, gidilen evde kötü bir şey olduğunda kendisinin sorumlu tutulabileceği gibi kimi yasaklar kısmen sürdürülmektedir. Aynı şekilde eskiden beri sürdürülen başka bir gelenek de yılbaşı gün "hegit" olarak adlandırılan haşlanmış mısır hazırlanması ve yenmesidir. Bu yendiği zaman haşlanmış mısırların çoğalması gibi o yılın bolluk içinde geçeceğine inanılmaktadır.

Yörede halk meteorolojisine ilişkin bilgilerin takvim bilgilerine oranla daha yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Gökteki ayın durumlarına göre -ayın yeniye geçmesi, ayın eskilenmesi gibi- tarımsal faaliyetlerin düzenlenmesi söz konusudur. Ayın şekilleri, aynı zamanda hava durumuna ait bilgiler konusunda da önem kazanmaktadır. Bazı bitkilerin meyve verme durumları ise mevsimlerin nasıl geçeceğine ilişkin tahminlere yol açmaktadır.

Kaynak kişi bilgileri doğrultusunda, daha 6nce y6rede yağmur yağdırma ve dolu kesme gibi doğa olaylarını etkilemek i7in yapılan uygulamaların zengin bir g6r6n6me sahip olduğu s6ylenbilir. Bu t6r uygulamaların aynı zamanda mevcut dinsel yapıya 6zg6 y6nlerinin bulunduğu g6r6lmektedir. 6zellikle 7ocuklar ve gen7 kızlar tarafından yapılan “nazar gezme” y6reye 6zg6 uygulamaları i7ermesi bakımından dikkate değerdir. Dolu kesmek amacıyla kullanıldığı anlatılan dolu m6h6rleri de bu farklılığın bir par7ası durumundadır. Ancak, bunlar artık son d6nemlerde y6redeki iklim koşullarının değişimine paralel olarak da uygulanmayan pratiklerdir.

12 Hayvanlı T6rk Takvimi'nin izlerini g6rebildiğimiz, ayrıca Kayacioğlu hesabı gibi kendine 6zg6 y6nleri de bulunan, hava koşullarını etkilemeye y6nelik değişik y6ntemleriyle Artvin Halk Takvimi ve Meteorolojisi uygulamaları, bu konudaki k6lt6rel zenginliğimizin bir g6stergesi olarak g6n6m6ze kadar gelmiştir.

KAYNAKÇA

- ERGİNER, Gürbüz, Uşak Halk Takvimi ve Meteorolojisi,1984, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, Anadolu İnançları, 1998, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- EYÜBOĞLU, Sabahattin- ERHAT, Azra Hesiodos Eseri ve Kaynakları, 1977, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GÜVENÇ, Bozkurt, "Takvimde Zaman Geçmiş ve Gelecek", 1999, İstanbul, Cogito, Sayı 22, Yapı Kredi Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane,1988, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı.
- TOKDEMİR, Hayrettin, Artvin Yöresi Folkloru, 1993, Ankara.
- ÜNSAL, Osman, Artvin ve Çevresinde Yaylacılık ve Pancarcı Şenlikleri, 2000, İstanbul, Nart Yayıncılık.
- Yurt Ansiklopedisi, 2. cilt.

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

- Hatice OKUMUŞ, Ardanuç İlçesi Aydın (Danzot) Köyü, 56 yaşında, ilkokul mezunu, evli, beş çocuğu var.
- Fatma EREN, Yusufeli İlçesi Tekkale (Dört kilise) Köyü, 85 yaşında, okuma-yazma bilmiyor, dul, dört çocuğu var.
- Alipaşa YEŞİLBAĞ, Yusufeli Merkez, 72 yaşında, ilkokul mezunu, evli, beş çocuğu var.
- Osman DEMİRCİ, Ardanuç İlçesi Güleş (Geleşen) Köyü, 63 yaşında, okuma-yazma biliyor, evli, beş çocuğu var.
- Feryal KARA, Şavşat İlçesi Meşeli Köyü, 69 yaşında, okuma-yazma biliyor, evli,dört çocuğu var.

- Şahinder AYBEK, Merkez Oruçlu Köyü, 66 yaşında, okuma-yazma biliyor, evli, dört çocuğu var.
- Yadigar KURT, Merkez Oruçlu Köyü, 73 yaşında, okuma-yazma biliyor, evli.
- Seher YAĞCI, Ardanuç Kutlu Köyü, 58 yaşında, ilkokul mezunu, evli dört çocuğu var.
- Gülhanım YAĞCI, Ardanuç Kutlu Köyü, 67 yaşında, okuma-yazma bilmiyor, evli, üç çocuğu var.